

گفتمان کلاس وفیلم آموزشی

مقاله

اشاره

متن و تماشاگر، هیچ‌یک، ایستا یا وجودی از پیش شکل گرفته نیستند. تماشاگران به متن شکل می‌دهند و از طریق تجربه‌ی فیلمی، در درون فرایندی تعاملی و بی‌پایان شکل می‌گیرند. (استم، ۱۳۸۳: ۲۶۵) دیوید مورلی در تعریف رابطه‌ی فیلم و تماشاگر از «لحظه‌ای که گفتمان‌های خواننده با گفتمان متن تلاقی می‌کند» می‌گوید: «در مجموع باید گفت که متن، گفتمان و تاریخ، همه و همه دست‌اندرکارند و درگیر بازی». با این دید تماشاگر منفعل نیست بلکه عنصری است که هم متن را می‌سازد و هم خود به کمک متن ساخته می‌شود.

فیلم در کلاس درس می‌تواند بر بافت کاملاً تأثیر بگذارد و از بافت کلاس نیز متأثر گردد. لذا در صورتی که آموزگاران و مدرسان با شناخت کافی از رسانه‌ی فیلم آموزشی در کلاس بهره‌برند، ارتباط آن‌ها تسهیل می‌شود و موفقیت در فرایند یاددهی-یادگیری به شکل چشم‌گیری به عمیق می‌رسد.

● وحید گلستان

متن

متن، ثبت هرگونه گفتمان است. (احمدی، ۱۳۷۱: ۱۹۱) گفته‌ی قطعه‌ای از متن است؛ یعنی زنجیره‌ای از عبارات که براساس اصول ارتباط در پیوند با یکدیگر به‌مثابه کلی مشترک، ادراک می‌شوند (بیات ترک، ۱۳۷۹: ۳). گفته مستقل از بافت است؛ در حالی که عمل گفتن در تار و پود متن تنیده شده است (لجت، ۱۳۷۷: ۷۳). بنابراین، متن در رابطه با گفتمان روایی قرار می‌گیرد و منشی بیانی دارد و خصلت تقریری و گزارشی در آن مؤکد است؛ از این رو به نظام ارتباطی نیازمند است که در آن مطرح شود (وولن، ۱۳۶۹: ۱۶۳). بارت یادآوری می‌کند که از راه نشانه می‌توان به متن نزدیک شد و آن را تجربه کرد. نیز باور دارد که انسان برای چیزها نشانه ابداع می‌کند (بیات ترک، ۱۳۷۹: ۳). مثلاً فیلم آموزشی به‌مثابه نشانه (یا یک متن) در راستای نزدیک شدن به متن کلی‌تر- یعنی کلاس درس- این تعبیر را می‌پذیرد.

کلاس به‌مثابه متن

کلاس درس یک بافت ارتباطی مستقیم و تعاملی رو در رو دارد و در واقع در پی ایجاد فرصت ارتباطی تازه‌ای است.

فیلم آموزشی به‌عنوان یک رسانه می‌تواند به‌مثابه متنی مجرد تحت تأثیر کلاس باشد و مهم‌تر و بیشتر می‌تواند بافت ارتباطی دریافت را در کلاس متأثر از خود تغییر دهد.

باشند و یا به‌خاطر صرفه‌جویی در هزینه‌ها از این سیستم استفاده کنند.

نصب سیستم صوتی به‌صورت مونو

سیستم مونو برای پخش فیلم تعریف می‌شود ولی برای سخنرانی معنی ندارد. در پخش موسیقی هم چه به‌صورت زنده و چه به‌صورت آرشیوی تعریف می‌شود.

تفاوت مونو به‌معنی تک خط با استریو این است که در مونو کل صداهای گفتار و موسیقی و صداهای صحنه با هم ترکیب و از یک منبع صوتی پخش می‌شود. در صورتی که در سیستم استریو بعضی از صداهای تفکیک و از دو منبع پخش می‌شود. با تفکیک صدا بین دو باند، صدا بُعد خاصی پیدا می‌کند و جذاب می‌شود. در حال حاضر بیشتر سیستم‌ها به حالت استریو است و سیستم مونو سیستمی قدیمی است و به‌ندرت از آن استفاده می‌شود ولی در ایران به‌خاطر کم‌توجهی به صدا مونو رایج است.

پخش فیلم به‌صورت مونو

در تصویر (۷) طریقه‌ی ارتباط دستگاه‌ها را به‌صورت مونو می‌بینید. همان‌طور که در شکل مشخص است، از یک بلندگو استفاده شده است و آن هم در زیر و وسط پرده‌ی نمایش قرار می‌گیرد تا ارتباط صدای فیلم با تصویر بهتر برقرار شود.

تصویر ۷

رابطه‌ی ارتباط کلامی و ارتباط جمعی

فیلم آموزشی به‌عنوان یک رسانه‌ی جمعی می‌تواند به‌شکل ارتباط کلامی در کلاس درس کیفیت متفاوتی ببخشد:

۱. جایگزین بخشی از پیام‌های کلامی می‌شود.
۲. پیام‌های کلامی را تقویت می‌کند.
۳. در جهت خلاف روند پیام‌های کلامی عمل می‌کند (استانداردسازی پیام در ارتباط)

وظیفه‌ی آموزشی ارتباط جمعی

فیلم آموزشی به‌عنوان یک رسانه‌ی جمعی در کنار سایر رسانه‌های جمعی همچون مطبوعات، رادیو، تلویزیون، سینما و اینترنت نقش «آموزش موازی» یا «آموزش دائمی» را دارد.

در رسانه‌های جدید به عقیده‌ی مک کنزی و همکارانش چهار هدف اساسی درخور توجه به‌نظر می‌رسد:

۱. نیاز به ارتباط با دانش‌آموزان (بیشتر کمی)
 ۲. ارتباط با آن‌ها با وسایل مؤثرتر و بهتر برای فراگیری (کیفی)
 ۳. عرضه‌ی امکانات وسیع‌تر برای مطالعات فردی (سیستم ارتباط)
 ۴. ایجاد شرایط لازم برای دریافت حداقل پاسخ‌های محدود از طرف دانش‌آموزان (بازخورد ارتباط).
- فیلم آموزشی به‌عنوان یک متن استاندارد شده برای آموزش، می‌تواند بر بافت ارتباطی در کلاس تأثیر گذارد و حتی از آن تأثیر بپذیرد و سطح گفت‌وگو معلم و دانش‌آموز را در ساحت جدیدی وارد کند و بر میزان انگیزش در فرایند یاددهی-یادگیری تأثیر مثبت بگذارد.

اگر کلاس را یک کل متنی و فیلم آموزشی را یک متن تعریف شده در این کل در نظر بگیریم، لایه‌ی جزء- که فیلم آموزشی است- می‌تواند در این قضیه حکم لنگر را داشته باشد.

متن فیلمی در زمینه‌ی فرهنگ و تأثیر و تأثر متقابلی که با متون دیگر در این زمینه دارد، تأویل می‌شود؛ به‌خصوص اینکه توان تأویلی مختلف هر یک از مخاطبان فیلم، راه را بر تأویل‌های بی‌شمار و متفاوت می‌گشاید. تأویل، بسط نامحدود گستره‌ی دلالت‌های ضمنی فیلم را به‌دنبال دارد؛ حال آنکه دریافت معنای مصداقی تصاویر برای تمام مخاطبان کمابیش یکسان و مشابه است. حوزه‌ی دلالت‌های ضمنی متن فیلمی در روابط جانشینی و هم‌نشینی مجموعه‌ی نشانه‌های آن تبیین می‌شود (موناکو، ۱۳۷۱: ۱۷۵).

در تقابل سنتی متن در برابر بافت، متن کانون معنا تلقی می‌شود و جایگاه ویژه‌ی می‌یابد و بافت صرفاً به حاشیه تبدیل می‌شود. در حالی که هرگاه عنصری از این به اصطلاح «بافت» اعتبار دلالتگر پیدا کند، قابلیت متنی می‌یابد و به لایه‌ای از لایه‌های متن تبدیل می‌شود (سجودی، ۱۳۸۸: ۲۱۱).

گفت‌وگو

مفهوم گفت‌وگو مانند مفاهیمی چون «زبان»، «تعامل»، «جامعه»، و «فرهنگ»، اساساً مبهم است. به زبان ساده و البته ناکامل، گفت‌وگو شکلی از کاربرد زبان است. در زبان‌شناسی منظور از گفت‌وگو قطعه‌ی زبانی بزرگ‌تر از جمله است. وظیفه یا هدف اصلی مطالعه‌ی گفت‌وگو فراهم آوردن توصیفی یکپارچه از سه بعد اصلی گفت‌وگو است:

- چگونه کاربرد زبان، بر باورها و تعامل تأثیر می‌گذارد یا برعکس؟
- چگونه تعامل بر نحوه‌ی سخن گفتن تأثیر می‌گذارد؟
- چگونه باورها، کاربرد زبان و تعامل را کنترل می‌کنند؟

در گفت‌وگو شفاهی، آواها به‌تنهایی مؤثر نیستند. انواع گوناگونی از کنش‌های غیر کلامی مانند ایما و اشاره، حرکت صورت، طرز قرار گرفتن بدن، فاصله قرار گرفتن بدن، فاصله سخن گفتن، تشویق و خنده، معمولاً و به شکل معنی‌داری سخن را همراهی می‌کنند و بنابراین، باید به‌مثابه‌ی بخشی از کل رخداد ارتباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرند (ون دایک، ۱۳۸۲: ۱۸).

بینامتن

همه‌ی فیلم‌ها به‌ضرورت و به‌مراتب مختلف، بینامتن هستند (هاوارد، ۱۹۹۶، ص ۱۹۵).

رابرت استم معتقد است: «بینامتنی فیلم را عمدتاً به دیگر نظام‌های بازنمایی ارتباط می‌دهد تا به زمینه‌ی بی‌شکل (ساختار نیافته)؛ به مکالمه‌ی فیلم با دیگر هنرها و رسانه‌ها مجال می‌دهد، ارتباط فعال با سنت فیلمی (یعنی گفت‌وگوها و متن‌های قبلاً موجود) را شکل می‌دهد و در کل، به فعالیت پویا و پر تکاپو در متن‌ها روی می‌آورد.

تماشای یک تصویر یا مجموعه‌ای از تصاویر (ثابت یا متحرک) ما را به فکر فرو می‌برد. این فکر لزوماً به‌معنای تأویل تصویر یا تصاویر نیست اما از آنجا که سرچشمه‌اش وجود مادی تصاویر است، لحظه‌ای از افق دلالت‌های معنایی آن به‌شمار می‌آید. می‌توان- آن سان که پدیدار شناسان بحث کرده‌اند- تصویر را موجد خیال‌پردازی دانست و در این حالت از «زندگی تصویر» و انتقال تماشاچی به جهان تصویر یا جهان متن سخن گفت. (احمدی، ۱۳۷۱: ۲۴)

زمانی که فیلم آموزشی به جزئی از این کل بدل می‌شود، فیلم با خود کیفیت‌های حسی خاصی را- که می‌توان آن‌ها را از قبل پیش‌بینی و کنترل کرد- به بافت گفت‌وگو کلاس اضافه می‌کند یا از آن می‌کاهد.

